Horváth Jenő

Líbia a brit–francia megszállás és az ENSZ-gyámság éveiben (1943–1951)

Az 1911–1912. évi olasz–török háborúban Olaszország elfoglalta az Oszmán Birodalom líbiai tartományait, amelyeket a fasizmus időszakában gyarmatává szervezte, majd a második világháború előtti években a tengerparti országrészeket beillesztette Nagy-Olaszországba, a többi területet pedig az Olasz Birodalomba.[1] A második világháború kitörése után Mussolini megnyitotta az afrikai frontot, Líbiából indította el hadseregét az Egyiptomban állomásozó brit erők ellen (1940 nyarán). Meg sem akart állni Alexandriáig. A britek azonban ellenálltak, így Líbia előbb felvonulási útvonallá, majd a tengelyhatalmak és a szövetségesek közötti küzdelem hadszínterévé változott. Az észak-afrikai front döntő csatáját 1942 őszén El-Alameinnél vívták az olaszok segítségére sietett Rommel tábornok és páncélos hadteste részvételével/főszerepével. A csata brit győzelemmel végződött. Ezt követően a britek kiszorították az olaszokat és a németeket Egyiptomból. Líbiában az olasz–német visszavonulás a keleti országrész fővárosának, Bengázinak az elfoglalása (1942. november) után már egyre inkább meneküléssé változott. Közben az angol–amerikai szövetségesek partra szálltak Marokkóban és Algériában (1942. november elején – vagyis Líbiában a német–olasz erők nyugat és kelet felől is két tűz közé kerültek. 1943. január 23-án a britek elfoglalták Tripolit, az olaszok és a németek visszavonultak Tunéziába. Líbia területén 1943. január utolsó napjaiban ért véget a háború, és vele együtt de facto az olasz uralom is. Az észak-afrikai front olasz embervesztességei rendkívül súlyosak voltak: a tunéziai kapitulációval (1943. május 13.) mintegy kétszázezer olasz katona került a szabadtéri fogolytáborok szögesdrót- kerítései közé. Az afrikai vereséggel maga a fasiszta rendszer is az összeomlás előestéjéhez érkezett.[2]

A háború jelentős károkat okozott Líbiában. A Földközi-tenger partján futó, az Italo Balbo kormányzó idején épült mintegy kétezer km hosszú, az egyetlen európai értelmében vett országutat szétlőtt, lerobbant harckocsik, különféle szállítójárművek, ágyúk, motorkerékpárok roncsai szegélyezték, maga az út is tönkrement. Az olaszok által létrehozott infrastruktúra többi része is szinte teljesen megsemmisült, különösen

[1] Líbia olasz gyarmatosításáról és az olasz gyarmati korszakról részletesen lásd HORVÁTH Jenő: *Líbia története az olasz gyarmati korszakban, 1911–1947.* In: *Háborúk, békék, terroristák. Székely Gábor 70 éves.* Főszerk.: Majoros István. Budapest, ELTE BTK, 2012. 285–297. Interneten lásd in: *Grotius,* 2012, http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=XYBQEM

[2] Az észak-afrikai háborúról részletesen lásd CEVA, Lucio: *Africa settentrionale, 1940–1943, negli studi e nella letteratura.* Róma, Bonnacci,1982., GRAZIANO, Rodolfo: *Africa settentrionale 1940–1941.* Róma, Danesi, 1948., BATTAGLIA, Roberto: *A második világháború.* Budapest, Kossuth, 1966. 179–245., KEEGAN, John: *A második világháború.* Budapest, Európa, 2003. 540–580., ORMOS Mária: *Mussolini.* Budapest, PolgART, 2000. 2. köt. 469–523.

a harcok fő színterén, az ország keleti felében, Kireneikában. Ott a városok a bombázások nyomán romhalmazzá változtak (Bengázi több mint ezer légitámadást élt át), nem működtek a vízvezetékrendszerek, megszűnt az áramszolgáltatás. Az olasz hadsereg visszavonulásával Kireneikából még sikerült evakuálni a telepeseket, gazdátlanul maradt házaik és földjeik azonban lepusztultak. Az olasz orvosok, kereskedők és szakmunkások egy része is otthagyta Líbiát. A legelőkre, a kutak körüli zöld foltokra csak fokozatosan tértek vissza a háború alatt megfogyatkozott kecskecsordáikkal a líbiai nomád pásztorok. A népesebb és fejlettebb Tripolitániában a háború rövid ideig tartott és sokkal kisebb károk keletkeztek. Elsősorban az utak váltak járhatatlanokká, mert a hidakat vagy lebombázták vagy fölrobbantották. Az olaszok nagy része ebből a tartományból nem menekült el, még 1948-ban is mintegy 45.000-re volt tehető a számuk, akiknek fele Tripoliban lakott.[3]

1. A brit–francia megszállás évei

Az olasz hadsereg észak-afrikai összeomlását követően a szövetséges hadseregek hozzákezdtek a tengeren átkelés, a szicíliai partra szállás előkészítéséhez. Líbiában a tengerpart közelében rendbe hoztak néhány kikötőt és repülőteret, amelyek elsősorban az amerikai hadsereg támaszpontjaiként szolgáltak az átkeléshez, majd az olasz csizma szárán, a Salernónál történt partraszállás után a dél-európai háborúhoz. Mire véget ért az európai háború az 1943 tavaszihoz képest viszonylag csekély létszámú szövetséges katona maradt Líbiában, többségükben britek, immár megszálló funkcióval, akiket rendőri erőkkel egészítettek ki. A britek nem az egész országot, hanem a két tengerparti tartományt, Kireneikát és Tripolitániát szállták meg, ahol brit katonai igazgatást (British Military Administration, BMA) vezettek be. Ezzel nagyjából egy időben dél felől, a szomszédos francia gyarmatokról, elsősorban Csádból Leclere tábornok parancsnoksága alatt benyomultak Líbiába a Szabad Franciaország hadseregének katonái és „ideiglenesen” megszállták az ország harmadik tartományát, Fezzánt, ahol a britekhez hasonlóan katonai közigazgatást vezettek be.[4] A franciák az általuk megszállt tartományt a britektől szinte teljesen függetlenül irányították, afrikai birtokaik részeként, elszakítva azt a két tengerparti országrésztől.

[3] VANDEWALLE, Dirk: *Storia della Libia contemporanea.* Róma, Salerno Editrice, 2007. 46–47., ROSSI, Gianluigi*: L'Africa italiana verso l'indipendenza (1941-1949).* Milánó, Giuffrè Editore, 1980., ROSSI, Ettore: *Libia.* In: *Enciclopedia Italiana.* 27. k. II. Appendice. 1949. In: http://www.treccani.it/enciclopedia/libia_res-3aab3a42-87e6-11dc-8e9d-0016357eee51_%28Enciclopedia-Italiana%29/

[4] A BMA hivatalos történetét részletesen lásd RENNEL, Lord of Rodd: *British Military Administration of Occupied Territories in Africa during the Years 1941–1947.* London, His Majesty's Stationery Office, 1948. Franciaország líbiai szerepéről részletesen lásd BESSIS, Juliette: *La Lybie contemporain. Histoire et Perspectives Méditerranéennes.* Párizs, L'Harmattan, 1986.

A három líbiai tartomány

Líbiában, a Magyarországnál tizenhétszer nagyobb, hatalmas területű (1.759.000 km^2) sivatagi országban – a földrajzi viszonyokból és a lakosság mindössze egymillió körüli számából eredően – a brit és a francia megszállás elsősorban a városokra, a karavánutak találkozási pontjaira, a vízlelőhelyekre, – katonai kifejezéssel élve – a stratégiai pontokra összpontosult, vagy inkább korlátozódott. Demonstrálta Róma uralma helyett az új hatalmat, Angliáét és Franciaországét.

A háború és az olasz közigazgatás összeomlása nyomán kialakult káoszban – amely mindenütt és mindenkor megjelenik a hasonló helyzetekben – a líbiai állapotok viszonylag békésnek voltak mondhatók. Természetesen, voltak fosztogatások, rablások, sőt gyilkosságok is, de nem öltöttek tömeges méreteket. Még a városokban sem alakultak ki ismétlődő vagy elhúzódó erőszakos tömegmegmozdulások, bosszúhadjáratok az olaszok ellen, a zsidópogromok is kivételes jelenségnek számítottak.[5] Azokat a britek viszonylag könnyen és gyorsan elfojtották, jellemzően különösebb erőfeszítések nélkül is sikerült biztosítaniuk a közrendet.

Líbia hosszabbtávú sorsa a világháború vége után is bizonytalan maradt. És annak

[5] DEL BOCA, Agelo: *Gli Italiani in Libia – Dal fascismo a Gheddafi.* Róma – Bari, Laterza, 1988. 327., 340–347. Ugyanakkor kétségtelen, hogy Líbiában is előfordultak pogromok. A legismertebb Tripoliban 1945. november 4–5-én. November 4-én futballmecset játszott a helyi arab és a zsidó csapat. A mérkőzés után a felhevült szurkolók összeverekedtek, késelések is történtek. Másnap botokkal és késekkel felfegyverkezett arab bandák törtek rá a zsidónegyed házaira és boltjaira (a negyedben mindössze egy afrikai brit rendőr tartózkodott), fosztogattak, gyújtogattak, felgyújtották az új zsinagógát is. A pogromban 265 zsidó sebesült meg, meghalt 132, az arab halottak száma mindössze öt volt. A brit rendőrség a következő napokban már keményen lépett föl: letartóztatott 600 arabot. Líbia legnagyobb zsidó közössége azonban a pogrom után már nem érezte magát biztonságban. DI SILVESTRO, Emiliano: *La tormentata storia degli ebrei di Libia*. In: *Limes,* 2013. február 12. – http://temi.repubblica.it/limes/la-tormentata-storia-degli-ebrei-di-libia/42336

alakulásába a líbiaiak alig szólhattak bele.

A britek még 1942-ben, az El-Alamein-i csata idején megígérték ugyan Mohamed Idrisz al-Mahdi asz-Szenuszi emírnek,[6] a Kireneikában hagyományosan befolyásos, az iszlám fundamentalista irányzatához sorolható szenuszi vallási rend főnökének, hogy ha Líbiába érnek és támogatja ott a brit csapatokat, mozgósítja a líbiaiakat a németek és az olaszok elleni küzdelemre, akkor az ország felszabadulása után cserében valamiféle vezető szerepre számíthat, országa pedig valamiféle önrendelkezéshez. A szóbeliség szintjén elhangzott brit ígéretek azonban – amelyeket túlzás nélkül sorolhatunk a brit kolonializmus klasszikus, a bennszülött vezetőket hitegető politikájának eszköztárába – nem teljesültek. És a britek Idrisszel szemben tulajdonképpen még kínos helyzetbe sem kerültek – ugyanis az emír önkéntesekből álló Líbiai Arab Hadserege 1943 tavaszán mindössze öt zászlóaljból állt és csupán egyetlen ütközetben vett részt, Bengázinál.[7] Leginkább valamiféle segédrendőri feladatokat látott el a britek mellett. Ráadásul, amikor az emír megjelent Tripoliban a kozmopolita város lakossága ellenszenvvel fogadta őt is és a kireneikai szenuszi testvéreket is. Nemcsak a főváros lakossága volt bizalmatlan a kireneikai emírrel szemben, hanem a tripolitániai törzsek főnökei is.[8] Összefoglalóan elmondható: a britek a két tengerparti tartomány elfoglalása/felszabadítása és katonai igazgatás alá vonása révén birtokon belülre kerültek Líbiában, és számukra nem volt sem fontos, sem sürgős az ország jövőjének eldöntése.

A francia magatartás pedig szinte nem is lehetett más mint a várakozás. Magának az anyaországnak a jövője is bizonytalan volt (Párizsban még a németek grasszáltak, majd csak egy év múlva szabadul föl a főváros, az Egyesült Államok még nem ismerte el De Gaulle tábornok Szabad Franciaországát, etc.).

Ily módon Líbiában átmenetileg stabilizálódott a fennálló állapot: Kireneika és Tripolitánia brit, Fezzán francia katonai igazgatás alatt – az ország hosszabb távú sorsa pedig az attól mind távolabbi, az európai frontokon kialakuló helyzettől és a háború utáni nemzetközi viszonyoktól vált függővé.

Ami Olaszországot, Rómának a líbiai rendezéshez való viszonyát és a líbiai olaszokat illeti, az utóbbiakról elmondható, hogy amint túlélték a legnehezebb napokat, a front elvonulását, nem tehettek mást, tudomásul vették a változásokat. Nemcsak azt, hogy elvesztették addigi kivételezett helyzetüket, hanem azt is, hogy belátható időn belül arra sem számíthatna, hogy az olasz állam valamiféle védelmet tud majd nyújtani számukra. Mégis mintegy ötvenezren Líbiában maradtak. Többségük nyilvánvalóan azért, mert nem volt hová mennie. A szövetségesek salernói partra szállását követően

[6] Mohamed Idrisz al-Mahdi asz-Szenuszinak (1889–1978) – aki 1916-ban öröklés útján lett a szenuszi rend (szenuszi testvérek) főnöke – olasz gyarmatosítókhoz való viszonya kezdetben ingadozó, ellentmondásos volt az. Az első világháború után, amikor az olaszok a líbiai „főnökökkel való politizálás" taktikájával próbálkoztak, Idriszt ennek jegyében 'emír'-nek titulálták. Idrisz 1922-ben Egyiptomba emigrált, olasz ellenes álláspontra helyezkedett, a második világháború kitöréséig azonban keveset hallatott magáról. EWANS-PRITCHARD, Edward E.: *Colonialismo e resistenza religiosa nell'Africa settentrionale. I Senussi di Cirenaica.* Catania, Edizioni del Prisma, 1979., HORVÁTH 2012.

[7] VANDEWALLE 2007: 48.

[8] ROSSI 1949.

ugyanis hamarosan megbukott a Mussolini-kormány (1943. július 25.), szeptember 9-én két részre szakadt az ország: a felszabadított Dél-Olaszország szövetséges megszállás és katonai igazgatás alá került (Szövetséges Ellenőrző Bizottság, Szövetséges Katonai Kormányzás – Allied Military Government, AMG) és hadat üzent az ország északi részét megszálló Németországnak, valamint az általa felállított Mussolini-bábkormányának. A háború Róma felszabadulása után (1944. június) is eltartott majdnem még egy évig. A közben megalakult antifasiszta nemzeti egységkormányok szuverenitása korlátozott maradt, különösen a külpolitika tekintetében. Érthető módon Róma a de facto elvesztett Líbia és az ottmaradt olaszok sorsával alig foglalkozott. A gyarmatokat illetően nemzeti egységkormányok lényegében a szövetséges hatalmakkal és a hatóságaikkal való különösebb alkudozás nélkül elfogadták egyfelől a fasizmus időszakában szerzett gyarmat (Etiópia) elvesztését, másfelől azonban a régi, a fasizmus előtti gyarmatok (Eritrea, Szomália és Líbia) sorsának alakulásába szerettek volna beleszólni majd a béketárgyalásokon.

Mint ismeretes az olasz békeszerződés kidolgozása a négy szövetséges nagyhatalom (Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Franciaország és a Szovjetunió) külügyminisztereinek részvételével felállított Külügyminiszterek Tanácsának a feladata lett. A tanácsban a külügyminiszterek 1946 nyaráig nem tudtak megállapodni olyan fontos kérdésekben sem mint, hogy mi lesz Dél-Tirollal vagy Trieszttel. Ezek mellett mind a győztes szövetségesek, mind Róma számára sokadrangú kérdésé vált, hogy mi lesz Líbiával vagy Szomáliával. 1946 júliusában a Külügyminiszterek Tanácsában úgy döntöttek, hogy majd békeszerződés hatályba lépését követő első év elteltével rendezik a volt olasz gyarmatok kérdést, és ha addig sem sikerülne egyetértésre jutniuk, akkor a döntést átengedik az ENSZ Közgyűlésének.[9]

Végül is a párizsi békeszerződés aláírásával (1947. február 10.) Olaszország de jure tudomásul vette valamennyi olasz gyarmat elvesztését.[10] A békeszerződés 1947. szeptember 27-i hatályba lépésével pedig Itália visszanyerte a szuverenitását. (Megszűnt az olaszországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság, a trieszti övezet kivételével az ország többi részéből távoztak a szövetséges megszálló katonai erők és hatóságok, stb.) A volt olasz gyarmatok kérdése azonban még mindig nyitva maradt. Nemzetközi jogi szempontból pedig sürgetőbben és új módon vetődött fel egyebek mellett a britek és a franciák líbiai katonai jelenlétének és szerepének kérdése is. Ugyanakkor nem mutatkoztak a megegyezés körvonalai az időközben részben a külügyminiszter-helyettesek, részben az ENSZ tárgyaló asztalára áttett ügyben. 1947. október 20-án

[9] FERRARIS, Luigi Vittorio (szerk.): *Manuale della politica estera italiana 1947–1993.* Róma – Bari, Editori Laterza, 1996. 21.

[10] Az olasz békeszerződés teljes angol nyelvű szövegét újra közreadja HORVÁTH Jenő (*Az olasz békeszerződés. 1947. február 10.* In: *Grotius,* 2010. http://www.grotius.hu/doc/pub/KEKNIM/2006_06_treaty%20of%20peace%20with%20italy_1947.pdf) A békeszerződésből hosszabb magyar nyelvű részletek olvashatók Halmosy Dénes könyvében – HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1945–1982. A második világháború utáni korszak legfontosabb külpolitikai szerződései.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985. 105–113.). Ezeket újraközli *Grotius,* 2010. http://www.grotius.hu/doc/pub/KEKNIM/2010_06_horvath_jeno_az_olasz_bekeszerzodes_1947_magyar_szoveg.pdf. A békeszerződésről kismonográfia műfajban lásd LORENZINI, Sara: *L'Italia e il trattato di pace del 1947.* Bologna, Il Mulino, 2007.

aztán négyhatalmi vizsgáló bizottságot neveztek ki azzal a feladattal, hogy az a helyszínen (Eritreában, Líbiában és Szomáliában) tanulmányozza az ottani állapotokat és mérje fel a volt olasz gyarmatokon a nemzeti önrendelkezési törekvéseket.[11]

Az események befolyásolásának szándékával Róma is lépett: november 10-én jegyzékben fordult a vizsgáló bizottsághoz, amelyben kérte a Tripolitánia fölötti gyámságot.[12]

A négyhatalmi vizsgáló bizottság előbb Eritreában és Szomáliában vizsgálódott, majd Líbiába utazott. 1948. március 8-án érkezett Tripoliba, meghallgatta a politikai pártok és különféle egyesületek vezetőit, a város kerületeinek előjárói, az olasz és a zsidó közösségek képviselőit is, beszélt a tartományban élő törzsek főnökeivel. Több mint egy hónapot töltött Tripolitániában. Április 15-től tíz napig Fezzánban járt, május 25-től május 20-ig pedig Kireneikában vizsgálódott. Május 20. és 23. között Rómába utazott. A Líbiáról szóló jelentését július 5-ére,[13] az összes volt olasz gyarmatról szóló részletes jelentését pedig 1948. július 27-ére készítette el. A vizsgáló bizottságban nem alakult ki egységes álláspont (mindenekelőtt Eritrea sorsáról), abban azonban egyetértett a bizottság, hogy egyik országban sincsenek meg igazán a függetlenség és a szuverenitás azonnali kinyilvánításához szükséges belső feltételek.[14]

A francia megszállás alatt álló legszegényebb és legfejletlenebb tartományban, Fezzánban a lakosság csekély számából, a hatalmas földrajzi távolságokból, a törzsi és etnikai széttagoltságból eredően 1948 tavaszán sem mutatkoztak a politikai önszerveződésnek a jelei, még tartományi szinten sem.[15]

Kireneikában a vallási és politikai erők a szenuszi rend körül gyülekeztek. A rend és a testvérek szemlátomást élvezték a britek támogatását. Ebben a keleti tartományban sem alakultak ki a szó szorosabb értelmében vett politikai pártok. A brit katonai igazgatás azonban már 1946-ban engedélyezte a szenuszi testvérek ellenőrzése alatt álló Kireneikai Nemzeti Szövetség működését. A szövetség a tartomány egyetlen politikai jellegű tömörülése maradt. Kereteiben jelentkezett ugyan egy fiatal nemzedék is, amely Omar al-Mukhtarról[16] elnevezett politikai köröket alakított, a szövetségben azonban az idősebb testvérek maradtak a hangadók. A szövetségben, és területi

[11] A vizsgáló bizottság tevékenységéről részletesen lásd BILLS, Scott L.: *The Lybian Arena. The United States, Britain, and the Council of Foreign Ministers, 1944–1948.* Kent, OH, Kent State University Press, 1995.

[12] *Relazioni Internazionali,* 1947. november 11. Az olasz lépés tükrözi a gyámsági rendszer kérésében uralkodó politikai és nemzetközi jogi bizonytalanságokat. ENSZ Alapokmánya szerint az ENSZ Gyámsági Tanácsa az ENSZ hat fő szervének egyike volt, azonban kidolgozatlanok voltak a feladatai és a jogosítványai. Ráadásul Olaszország nem is volt tagja az ENSZ-nek, ugyanis az olasz békeszerződés hatályba lépésével nem járt együtt az ENSZ-tagság, Olaszországot (Magyarországgal együtt) csak 1955. december 14-én vették föl az ENSZ-be.

[13] BILLS 1995: 114.

[14] A bizottság jelentése teljes terjedelmében tudomásom szerint még nem került publikálásra, a szakirodalom alapján azonban jól rekonstruálható a tartalma. BESSIS 1986., BILLS 1995., FERRARIS 1996: 22., ROSSI 1949.

[15] BESSIS 1986.

[16] Omar al-Mukhtar, a „Sivatag Oroszlánja” az olasz gyarmatosítókkal szembeni fegyveres ellenállás hőse volt. 1931-ben felakasztották. Lásd HORVÁTH 2012.

tekintetben Kireneika tartományban mutatkoztak egyébként leginkább az egyiptomi hatások, közöttük az Arab Liga propagandájának a hatásai. Mind az idősebbek, mind a fiatalok elképzeléseiben szerepelt a három líbiai tartomány uniójának megteremtésére irányuló törekvés is, amit azonban másik két tartományban eleve bizalmatlansággal és ellenszenvvel fogadott, hiszen a törekvés Kireneikának és a szenuszitáknak az egész országra kiterjedő esetleges hegemóniájának a veszélyét idézte fel.[17]

Tripolitániában a másik két tartományhoz képest sokkal fejlettebb állapotokat talált a négyhatalmi vizsgáló bizottság, különösen a tartomány több mint százezres lakosságú fővárosában és a néhány ötvenezres lakosságú városában. A britek Tripolitániában a különféle egyesületek mellett 1947 végétől engedélyezték a politikai pártok alakítását is. És valóban működtek is ilyenek, igaz a legnagyobbak esetében is legfeljebb néhány ezer taggal. Ebben a tartományban öt nagyobb pártról lehet beszélni. A legnagyobb a heterogén összetételű Nemzeti Párt volt, és volt mellette egy másik nemzeti/nacionalista párt is. Szintén két liberális párt jelentkezett Tripolitániában: a nagyobbik, a Liberális Nemzeti Blokk teljes függetlenséget követelt és köztársasági államformát, a kisebbik elfogadta volna a monarchiát. Az ötödik jelentősebb párt a Tripolitánia és Egyiptom Uniója Párt volt, amely az elnevezésébe is belefoglalta legfőbb célját: Líbiai és Egyiptom unióját, Líbiai részéről Idrisz emír koronája alatt. A nagyobb pártok hangadói elsősorban arabok voltak és a tagságuk is nagytöbbségben arab. A pártok közötti és a pártokon belüli összetartás cementjét az iszlám vallás mellett az arab nacionalizmus képezte. Tripolitániában mutatkozott legerőteljesebben az ország egyben tartására irányuló törekvés is, miközben szinte valamennyien aggódva figyelték az egyesült líbiai állam létrejötte esetén Kireneika és a szenuszita súlyának várható növekedését. Tripolitánia pártjaira erősen jellemző volt a megosztottság, a töredezettség, az egymással való vetélkedés, a különböző frakciók és csoportok közötti harc. A tartomány kialakuló politikai arculatához hozzátartozott, hogy az arab pártok mellett a szervezkedési lehetőséget kaptak – elsősorban egyesületi formákban – az olaszok és a zsidók is.[18]

A líbiai helyzetet vizsgáló bizottság megjelenése és tárgyalásai közvetve felébresztették a nemzeti önrendelkezés lehetőségéhez kapcsolódó reményeket, ugyanakkor hozzájárultak a líbiai politikai erők közötti vetélkedés fokozódásához és álláspontjaik megmerevedéséhez is.

A bizottság jelentésének – mint már említettem – az volt a konklúziója, hogy egyelőre nincsenek meg Líbia azonnali önállóságának és függetlenségének a gazdasági és politikai feltételei.

A nagyhatalmak közöl tulajdonképpen egyik sem támogatta igazán Líbia azonnali függetlenné válását. A Szovjetunió és az Egyesült Államok képviselői Nagy-Britannia és Franciaország képviselőivel szemben többször és hangosabban beszéltek arról, hogy érvényesíteni kellene a nemzetek önrendelkezési jogát, még bírálták is brit és francia partnereiknek a gyarmattartó pozícióik megőrzésére, sőt a líbiai befolyásuk növelésére irányuló törekvéseit, de belátták, hogy Líbia esetében aligha realizálható a

[17] VANDEWALLE 2007: 49.

[18] BILLS 1995: 7. tábla., ROSSI 1949., WANDEWALLE 2007: 49. PELT, Adrian: *Lybian Independence and the United Nations. A Case of Planned Decolonization.* New Haven, Yale University Press, 1970.

függetlenség rövidtávon való megadása. A nagyhatalmak közötti más kérdésekben is meglevő sokféle, eltérő, részben egymással szembenálló törekvés egyeztetéséből fogalmazódott meg a Líbia gyámság alá helyezésére vonatkozó kompromisszumos megoldási javaslat. Kérdésként vetődött föl azonban, hogy melyik ország kapja a gyámszerepet (trusteesbip), vagyis az arra vonatkozó megbízást, hogy vezesse el az afrikai országot a függetlenséghez.

Szinte előre látható volt, hogy Olaszország a gyarmattartó és fasiszta múltja miatt nem kaphatja meg ezt a szerepet, pedig akkorra már eléggé egyértelmű volt, hogy az új Olasz Köztársaság nem tekinti magát a fasiszta Olaszország örökösének.

A szovjet képviselő hangot adott Moszkva azon – nyilvánvalóan maximalista –hatalmi törekvésének, hogy a Szovjetunió szeretne valamilyen formában „részesedni" a volt olasz gyarmatokból, elsősorban a Tripolitánia fölötti gyámság révén. Partnerei azonban valamennyien tudták, hogy e szovjet törekvés jelzése tulajdonképpen csak ütőkártya Moszkva kezében a nagyhatalmak közötti diplomáciai játszmában, hasonlóképpen taktikai jellegű az a szovjet javaslatát is, amely szerint átmenetileg Olaszországnak lehetne odaadni a trusteeship-szerepet.

London határozottan ellenezte Olaszország gyámsági megbízását, és Washingtonnal egyetértésben bonyolult javaslattal állt elő. Azt javasolta, hogy azt javasolta, hogy Líbiát ne kezeljék egységes egészként, ne egy egységes, egyesített állam perspektívájában gondolkodjanak, hanem keressenek külön-külön megoldást a három líbiai tartományra vonatkozóan. A javaslatának volt racionális eleme: a tartományok valóban nagyon különböztek egymástól, különállásuk hosszú történeti múltra tekintett vissza (a három országrészt csak az olasz gyarmatosítók egyesítették) és az 1943 utáni angol és a francia megszállás is az egymástól való elválasztásuk irányába hatott. A britek a megszállásuk alatt tettek ugyan a két tengerparti tartomány egyesítése felé valamelyest előrelépést, például azzal, hogy engedélyezték, hogy Idrisz 1946. október 1-től már a Kireneika és Tripolitánia emírje címet használja. 1948 nyarán a brit javaslat konkrétan úgy szólt, hogy első lépésként Kireneika kerüljön ENSZ-gyámság alá, de a közigazgatás maradjon angol kézben, Fezzánról és Tripolitániáról pedig halasszák el a döntést egy évre. Az Egyesült Királyság tárgyalópartnerei természetesen átlátták, hogy Londonnak a Kireneika iránti különös érdeklődését elsősorban az a törekvés mozgatja, hogy biztosítsa a Líbiában megszerzett és a Földközi-tenger térségében meglevő brit befolyást, s hogy hátteret biztosítson Nagy-Britannia számára Észak-Afrikában és a Mediterráneumban az Egyiptomból való esetlenes kiszorulása utánra is.

Franciaország végül is nagyon kényelmes helyzetbe került a tárgyalásokon: egyszerűen a Líbiára vonatkozó minden döntés elhalasztását javasolta egy évre.[19]

A líbiai kérdés 1948. szeptember 13-án került újra a külügyminiszterek tárgyalóasztalára. Időközben a Közel-Keleten jelentősen módosult helyzetben: 1948. május 14-én a volt brit mandátumterületen, Palesztinában megalakult Izrael Állam, júniusban kirobbant az első arab–izraeli háború. A líbiai kérdés tárgyalását érdemben nem befolyásolta ugyan, de diplomáciatörténeti szempontból érdekes és jellegzetes epizód, hogy előzőleg egy líbiai zsidó értelmiségi csoport memorandumot intézett a

[19] DUROSELLE, Jean-Baptiste: *Storia diplomatica dal 1919 ai nostri giorni.* (Az olasz kiadás szerkesztője Pietro Pastorelli.). Milánó, CED,1998. 473.

külügyminiszterekhez, amelyben a líbiai szegény és középosztálybeli zsidók nevében arra kérték a nagyhatalmakat, hogy Líbiát helyezzék olasz adminisztráció alá. A memorandum fogalmazói arra hivatkoztak, hogy annak idején, az olasz fennhatóság alatt Líbiában biztonságban élhettek a zsidók. Ha a nagyhatalmak nem a memorandumuk szellemében döntenének, akkor azt kérték a memorandum szerzői, hogy legalább engedélyezzék a zsidók számára a szabad kivándorlást Líbiából.[20]

A külügyminiszterek tárgyalásán 1948. szeptember 14-én a szovjet képviselő lemondott az Olaszországnak adandó megbízásra vonatkozó korábbi szovjet javaslatról, helyette nemzetközi gyámságot javasolt, amelynek az ENSZ Gyámsági Tanácsa által kinevezendő tisztviselő állna az élén. A három többi hatalom azonban kivitelezhetetlennek nyilvánította ezt a megoldást. Szeptember 15-én, miután látszott, hogy nem tudnak egyezségre jutni az eredetileg kitűzött határidőn belül, a külügyminiszterek a kérdést az ENSZ Közgyűlése elé utalták.[21]

1948 novemberében Olaszországnak sikerült elérnie, hogy a líbiai kérdés napirendre tűzését az ENSZ Közgyűlése halassza el 1949 májusára.[22] Róma egyrészt azt remélte, hogy időközben a NATO-hoz való csatlakozása ügyében kezdődött tárgyalások eredményes befejezése nyomán jelentős mértékben javulnak a tárgyalási pozíciói, másrészt, hogy addigra a brit és a francia álláspont részben megváltozhat. Párizs és Róma kapcsolatában 1949 tavaszára valóban javulás történt: a franciák immár támogatták azt a javaslatot, hogy Tripolitánia kerüljön olasz gyámság alá. Ráadásul az olaszoknak a brit álláspontot is sikerült módosítaniuk a kompromisszum irányába a két külügyminiszter, Ernest Bevin és Carlo Sforza gróf tárgyalásain. Végül az Európa Tanács alkotmányának ünnepélyes aláírási ceremóniája (1949. május 5.) közben folytatott megbeszéléseiken megszületett az ún. Bevin-terv, amely azt javasolta, hogy 1951-től a britek Kireneika, a franciák Fezzán, az olaszok Tripolitánia fölötti gyámkodásával, az ENSZ felügyelete alatt egymással együttműködve, tíz éven belül vezessék el Líbiát a függetlenséghez.[23] A tervet május 10-én hozták nyilvánosságra. Az erősödő antikolonialista beállítottságú nemzetközi közvéleményt a terv nagyon is a régi vágású kolonialista osztozkodásokra emlékeztette és gúnyosan elítélte azt, Tripoliban pedig többezres tiltakozó tömegtüntetés robbant ki a terv ellen. A tüntetők a brit katonai igazgatás székházának épülete elé vonultak, petíciót adtak át, amelyben azzal fenyegetőztek, hogy polgári elégedetlenségi mozgalmat indítanak, ha London a tervet az ENSZ Közgyűlése elé terjeszti. A tüntetések sorozatában a két nagy líbiai párt félretéve a viszálykodását elhatározta, hogy koordinálja akcióit és egyesül Tripolitániai

[20] A zsidó állam kinyilvánította, hogy megnyitotta kapuit minden zsidó bevándorló előtt. 1948 második felében mintegy 2500 líbiai zsidó vándorolt ki Líbiából akkor még félig-meddig illegálisan Izraelbe, Franciaországon és Olaszországon keresztül. 1949. február 2-án a nemzetközi zsidó szervezetek nyomására a líbiai brit adminisztráció legálissá tette a kivándorlást, a Tripoli–Haifa hajó-útvonalon át. Az első nap 8000 líbiai zsidó kért útlevelet. Részletesen lásd DI SILVESTRO 2013., FERRARIS 1996: 63.

[21] DUROSELLE 1998: 473.

[22] FERRARIS 1996: 22–23.

[23] MAMMARELLA, Giuseppe – CACACE, Paolo*: La politica estera dell'Italia. Dallo Stato unitario ai nostri giorni.* Bari, Editori Laterza, 2010. 183–184.

Nemzeti Kongresszus elnevezéssel.[24] A Bevin-terv ENSZ-beli előterjesztését természetesen nem tudták megakadályozni.

Az ENSZ Politikai Bizottsága 1949. május 13-án, el is fogadta a terv Kireneikára és Fezzánra vonatkozó cikkeit (31 igen, 12 nem szavazattal, 11 tartózkodás mellett), a Tripolitániára vonatkozó szavazás azonban az ENSZ Közgyűlésének őszi ülésszakára maradt. A közgyűlésben nehezítette a javaslat elfogadását, hogy ott kétharmados többség szükséges a határozathoz. Végül is a Bevin-tervnek a Tripolitániát olasz gyámság alá rendelő cikkelye a szükségesnél egy szavazattal kevesebbet kapott.[25] Talán jobb is, hogy így történt, elfogadása esetén ugyanis Tripolitániában bizonyára robbanásig növekedett volna az olasz gyámság elleni tiltakozás.

A Bevin–Sforza-terv kudarca fordulatra ösztönözte Rómát a Líbia-politikájában. Végképp lemondott arról, hogy a kolonialista hagyományok alapján próbálja befolyásolni a líbiai események alakulását és irányt vett a felé, hogy ne csak elfogadja, hanem támogassa is a líbiaiaknak a nemzeti önrendelkezésük kivívására irányuló törekvéseit. A Líbia-politika módosítását megkönnyítette, hogy azt az olasz közvélemény részbeni közönye és tájékozatlansága mellett lehetett realizálni. Az idősebbek, a fasizmust átélt generáció alig hallott az olasz gyarmatosításnak a líbiaiakkal szembeni brutális tetteiről és a fasiszta propaganda hatása alatt azt hitte, hogy a kormányzat valóban „civilizálta" Líbiát, földet adott a szegény és szorgalmas olasz telepeseknek. A fiatalok pedig jóformán semmit sem tudtak Líbiáról.[26] Az ötödik De Gasperi-kormány a volt olasz gyarmatokhoz való viszonyban az „előremenekülés-politika" jegyében kinyilvánította: támogatja, hogy Tripolitániában szabad választásokon alapuló nemzetgyűlést hívjanak össze, s hogy annak felelős kormány alakulhasson, amellyel az olasz kormány kész stabil kapcsolatokat létesíteni. Róma az új Líbia-politikájával nem a múlt, hanem a jövő felé tekintve utat nyitott a majd a függetlenségét elnyerő Líbiával való jó kapcsolatok kialakítása felé.[27]

A Bevin–Sforza-terv kudarca és De Gasperi kormányának új politikája Londont is cselekvésre késztette. Rómával versengve, s pozícióinak biztosítása érdekében egyoldalú lépést tett: 1949 júniusában megengedte, hogy az általa kormányzott Kireneikában Idrisz emír köre kormányt alakítson és kezébe vegye az országrész belső ügyeinek intézését. Az emír nem volt szerény: rögtön követelte egész Líbia függetlenségét a maga hatalma alatt.[28]

---

[24] MELE, Gianmaria: *Italiani in Libia 1943–1970. L'eredità coloniale.* Tesi di Laurea. Università degli Studi di Cagliari, 2011. 12–13.

[25] A tervnek és kudarcának részletes dokumentációját lásd PASTORELLI, Pietro (szerk.): *Documenti diplomatici italiani* (DDI). Undicesima serie: 1948–1953. III. k. Róma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 2007. c. kötetben. Sforza azt írja az emlékirataiban, hogy a helyzet tragikomikus volt, mert a haiti delegátus a szavazás pillanatában részegnek tűnt és tulajdonképpen emiatt szavazott az előzetes megbeszélésekkel ellentétese. SFORZA, Carlo: *Cinque anni a Palazzo Chigi.* Róma, Atlante, 1951. 161.

[26] MAMMARELLA – CACACE 2010: 185–186., MELE 2011: 13.

[27] DI NOLFO, Ennio: *La persistenza del sentimento coloniale in Italia nel secondo dopoguerra.* In: *Fonti e problemi della politica coloniale italiana. Atti del convegno, Taormina - Messina, 23-29 ottobre 1989.* 6. k. Roma, Ministero per i beni culturali e ambientali, 1996.

[28] DUROSELLE 1998: 474.

Idrisz emír (a kép jobboldalán, sötét szemüveggel) kireneikai vezetőkkel, 1949-ben

Mindezek után az ENSZ Közgyűlése 1949. november 21-én határozatot hozott (289. sz.), amely kimondta, hogy Líbiát legkésőbb 1952. január elsejéig szuverén, független országgá kell nyilvánítani, a három tartomány képviselőiből álló nemzetgyűlést kell összehívni, hogy dolgozza ki az ország alkotmányát. A határozat arról is rendelkezett, hogy az átalakulási folyamatot egy ENSZ-megbízott felügyelje, akinek munkáját tíztagú tanács támogatja majd. (A tanács egy-egy személy képviseli az Egyesült Államokat, az Egyesült Királyságot, Egyiptomot, Franciaországot, Olaszországot és Pakisztánt, három pedig a líbiai tartományokat és egy a líbiai kisebbségeket.)[29]

1949. december 10-én a holland Adrian Pelt megkapta kinevezését az ENSZ-határozat végrehajtásának felügyeletére.

Felvetődik a kérdés, hogy mi késztethette a nyugati nagyhatalmakat arra, hogy a líbiai önrendelkezés ilyen gyors megadása mellett döntsenek? A problémával szembenéző történészek még nem tárták fel részleteiben a közvetlen indítékokat, a titkos diplomáciai tárgyalások menetét sem írták le, azonban szinte valamennyien úgy látják, hogy a mozgatórugókat abban kell keresni, hogy az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság abban az időben felgyorsította a hidegháborús nemzetközi rendszernek a földközi-tengeri térségében való kiépítését. London és Washington számára egyértelműen kedvezőbbnek látszott Líbia függetlenségének kinyilvánítása egy elsődlegesen brit befolyás alatt álló konzervatív arab kormányzat hatalomra segítése mellett, mint egy bonyolult gyámsági rendszer kialakítása és annak bizonytalan ideig való fenntartása. A brit befolyás volt olyan erős Líbiában, hogy az ENSZ-felügyelet két éve alatt hatalomra juttassa a szanuszi monarchiát. A nyugati nagyhatalmak arra is számíthattak, hogy a függetlenek nyilvánított Líbia kormányánál majd elérhetik az angol és amerikai líbiai támaszpontoknak nemcsak a megőrzését, hanem a hosszú

[29] *289 (IV). Question of the disposal ot the former Italian colonies.* In: Az ENSZ Közgyűlésének honlapja. In: http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/051/08/IMG/NR005108.pdf?OpenElement

távon való fenntarthatóságát is, hogy ki tudják zárni annak lehetőségét, hogy a Szovjetunió a Földközi-tenger déli partjára lépjen. Ráadásul egy konzervatív, nyugatbarát líbiai kormányzat ellensúlyt és gátat ígért a térség radikális nacionalista arab törekvéseivel és mozgalmakkal szemben is.

ENSZ-felügyelet alatt a szuverén és független Líbia felé

Az ENSZ Közgyűlésének 289. sz. határozata nyilvánvalóan rendkívül fontos volt Líbia számára: belátható határidővel véget vetett a brit és francia katonai kormányzásnak, levette a napirendről az ország fölötti hosszabbtávú gyámság kérdését, utat nyitott a nemzeti önrendelkezési jog realizálásához. A líbiai nemzeti mozgalom örömmel fogadta a határozatot,[30] annak ellenére, hogy az több fontos kérdést nyitva hagyott, közöttük azt, ami addig is megosztottságot okozott a nemzeti mozgalomban: hogy mi lesz a szuverén ország államformája: monarchia vagy köztársaság?

Nem volt kétséges, hogy a Nagy-Britannia a monarchiát támogatja, személy szerint Idrisz emírt. Az ENSZ-határozat nyomán Franciaország nyilvánvalóan pozíciókat vesztett Líbiában, Párizs mégis igyekezett jó képet vágni a történtekhez és a britekkel versengve a líbiaiak kedvében járni. Engedélyezte 1950 februárjában Fezzánban a tartomány nemzetgyűlésének összehívását és az ideiglenes kormány felállítását is.[31] Az olaszok számára Líbiában végképp lezárult az „utóvédharcok" időszaka is – emiatt azonban nem bánkódtak. Róma inkább azon gondok megoldása felé fordult, amelyek az olasz állam líbiai tulajdonainak, a líbiai olaszok státuszának és a vagyonának rendezetlenségéből, az azokkal kapcsolatos bizonytalanságokból fakadtak. Ezeket megoldását részben könnyítette, hogy az ENSZ Közgyűlésének 388. (1950. december 15.) sz. határozata valamelyest jelezte tette, hogy miről kell lemondania és miről nem. Róma számára vita nélkül elfogadható volt, hogy át kell engednie Líbiának a hajdani fasiszta párt épületeit és egyéb javait. A határozatnak az olasz állam tulajdonában, vagy résztulajdonában lévő ingó és ingatlan vagyontárgyak átengedésére vonatkozó cikkelye ellenben bizonytalan és igencsak vitatható megfogalmazás volt az olaszok számára. Ugyanakkor vigasztalást jelentett Róma számára a határozat azon része, amely kimondta, hogy a líbiai olaszok magán javait tiszteletben kell tartani, továbbá, hogy a Líbiából távozni kívánó olaszok szabadon értékesíthetik javaikat és magukkal vihetik az eladásukból származó pénzt.[32]

A Líbia szuverenitásához és a függetlenségének kinyilvánításához vezető folyamat Pelt ENSZ-megbízott felügyelete mellett nagyobb zökkenők nélkül a tervezett agenda

[30] VANDEWALLE 2007: 51.
[31] DUROSELLE 1998: 474., BESSIS 1986.
[32] *388 (V). Economic and financial provisions relating to Libya.* In: Az ENSZ közgyülésének honlapja. In: http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/059/86/IMG/NR005986.pdf?OpenElement. A határozat olasz fogadtatásáról lásd GALOPPINI, Enrico: *Tripoli bel suol d'affari.* In: *Limes*, 2002. 5. sz. 124.

szerint haladt. Az új állam megszületése körül bábáskodó hatalmak és nemzetközi szervezetek, a külföldi szakértő-csapatok jól látták ugyan, hogy tulajdonképpen a sikeres államépítés számos belső feltétele hiányzik, s azt is, hogy milyen sok, szinte megoldhatatlannak látszó feladattal kell majd szembenéznie a szuverén líbiai kormányzatnak, de úgy viszonyultak ezekhez, hogy megoldásuk már a líbiaiak gondja lesz.[33]

Líbiában mindenekelőtt szinte teljesen hiányzott az egy nemzethez tartozás érzése és tudata. Az olasz gyarmatosítást megelőző török hódoltság időszakában nem indult el az európaihoz hasonló nemzeti, vagy legalább a regionális öntudat kialakulása, még a két tengerparti tartományban sem. Valamiféle összetartozás-érzés legfeljebb az iszlám vallás és szokások, valamint a törzsi kötelékek alapján mutatkozott. Az iszlám összekötő kapcsot jelentett ugyan az emberek között, természetéből eredően azonban nem hordozott magában sem a területi centralizációt, sem a politikai kohéziót előmozdító erőt. A hatalmas, túlnyomó részében terméketlen területen élő csekély számú lakosság kis családi közösségeket alkotott, amelyek többsége a nomád pásztorkodás következtében szinte folytonosan vándorolt, közöttük jóformán alig voltak kapcsolatok, a városok körül sem alakultak ki nagyobb területre kiterjedő kapcsolatrendszerek. Az olasz gyarmatosítás ezt az évszázadokon át fejlődést nem mutató hagyományos állapotokat is nagyobbrészt szétrombolta. Továbbá az olasz gyarmatosítás a fasiszta korszakban elsődlegesen nem gazdasági érdekeket szolgált, hanem a „fasiszta nemzet"dicsőségének növelését célozta, amit a valamennyi líbiai középület és a telepesház homlokzatára festett jelszó így fogalmazott meg: „Hinni! Engedelmeskedni! Harcolni!". Vagyis, az olasz gyarmatosítás a franciától vagy az angoltól eltérően nem teremtett gazdasági összefonódást a gyarmatosítók és a bennszülöttek között, nem hozott semmiféle gazdasági hasznot a líbiaiak számára. Az olaszok a líbiaiakat teljesen kizárták a gyarmati adminisztrációból is. Így Líbiában a szomszédos Tunéziától, Algériától, Egyiptomtól eltérően nem alakult ki – a régi marxista kifejezést használva – sem „nemzeti", sem „komprádor burzsoázia", amely valamiféle nemzetépítő szerepet vállalhatott volna. A második világháború alatt és az azt követő években pedig – mint a fentiekből is kiderült – sokkal inkább a pusztulás volt jellemző Líbia gazdaságára mintsem a fejlődés. Vagyis, a függetlenség küszöbére lépő Líbiának nem volt jelentősebb tulajdonnal rendelkező polgársága, nem voltak nagybirtokosai, pénzemberei sem. Középosztálya sem volt – az akkori Líbiát nézve, maga a kifejezés is ironikusan hangzik –, legfeljebb a helyi vallási vezetők, a boltosok, a kézművesek, a szolgáltatásokban dolgozók lennének e kategóriába sorolhatók. A nemzeti önrendelkezését elnyerő Líbiai jövendő állampolgárainak identitását – leszámítva a kis, tudatos nemzeti/nacionalista köröket – nagy többségükben a család, a törzs, a régió identitása adta, legszélesebben az iszlám hitűek identitása.

A Pelt ENSZ-megbízott irányítása alatt dolgozó külföldi szakértők (alkotmányjogászok, politológusok, katonák) mindezek ellenére/mellett tették a dolgukat, segítették a líbiai alkotmány, a politikai és a közigazgatási intézményrendszer tervezeteinek kidolgozását.

1950. november 25-én megtartotta alakuló ülését a 60 tagú alkotmányozó nemzetgyűlés, amelybe a három tartományból egyenlő számban (20-20-20), kinevezés alapján kerültek be a képviselők. A nemzeti és etnikai kisebbségek nem kaptak

[33] PELT 2007.

képviseletet. (Az Arab Liga a nemzetgyűlést nem tekintette legitimnek.[34]) Az alkotmányozó gyűlés a következő ülésen (december 2.) megválasztotta a nemzetgyűlés elnökét és egyhangú szavazással két alapvető jelentőségű döntést hozott: (1) Líbia föderális állam lesz; (2) az államforma királyság, a királya pedig Mohamed Idrisz. (A líbiaiak számára a királyság ismeretlen fogalom volt.) Az államformára vonatkozó határozat kiegészítették azzal, hogy, a monarchia proklamálására és a király beiktatására, valamint jogainak gyakorlására, majd csak az alkotmány elfogadása után kerül sor.

Az alkotmányozó nemzetgyűlés a következő ülésén bizottságot választott az alkotmány tervezetének kidolgozására.

1951. március közepére megalakultak a három tartományban az ideiglenes kormányok. Tagjaik kiválasztásánál elsősorban a brit és a francia „sugallatok" valamint az ENSZ-felügyelet tanácsai érvényesültek, ezekhez azonban meg kellett nyerni a szenusziták jóváhagyását is. 1951. április 1-jén Bengáziban megalakult a „központi" líbiai ideiglenes kormány is, amelynél a britek előzetesen elérték, hogy a független Líbia a fontsterling övezethez csatlakozzon majd, továbbá, hogy a britek megőrizhessék a líbiai katonai támaszpontjaikat.

Az alkotmányt az alkotmányozó nemzetgyűlés 1951. október 7-én fogadta el Bengáziban, amit még aznap kihirdetett az alkotmányozó gyűlés elnöke.

A 12 fejezetből álló alkotmány deklarálja Líbia szuverenitását és függetlenségét, az állam hivatalos elnevezése Líbiai Egyesült Királyság, amelyet Fezzán, Kireneika és Tripolitánia tartományok föderációja alkot. Az állam élén a király áll, a tisztség dinasztikus alapon öröklődik. A király mentes minden felelősségre vonás alól, ő a hadsereg főparancsnoka, szentesíti a parlament által hozott törvényeket, elrendeli a végrehajtásukat. A király nevezi ki a kormányt, a miniszterek neki felelősek. A kormány másfelől felelős a föderáció kétkamarás parlamentjének is, amely képviselőházból és szenátusból áll. A képviselőház tagjait a felnőtt férfiak általános választójoga alapján választják. (A nőknek nincs választójoga). A központi parlamentbe Tripolitánia 35, Kireneika 15, Fezzán 5 képviselőt küldhet. A 24 tagú szenátus felét választják, a szenátorok másik felét a király nevezi ki. A föderációt alkotó három tartomány élén egy-egy a király által kinevezett kormányzó áll. Mindegyik tartománynak van saját törvényhozó gyűlése, és nyolc miniszterből, valamint a helyi törzsek vezetőiből álló végrehajtó tanácsa. Az alkotmányt illető kérdésekben a királyság legfelső bírósága illetékes, valamint a föderáció kormánya és a tartományok közötti vitás kérdésekben is. Az alkotmány az iszlám vallást államvallássá nyilvánítja, deklarálja azonban emellett a többi vallás tiszteletben tartását is. Az ország hivatalos nyelve az arab. A királyságnak két fővárosa van Bengázi és Tripoli. [35]

1951. december 24-én délelőtt Bengáziban Franciaország és Nagy-Britannia képviselői aláírták a hatalom átadásáról szóló okmányokat, néhány órával később a trónra lépő I. Mohammed Idrisz király proklamálta Líbia függetlenségét. Vagyis megszűnt az ENSZ-felügyelet Líbia fölött, az ország Líbiai Egyesült Királyság elnevezéssel formálisan

[34] DEL BOCA 1988: 416.

[35] *A Líbiai Egyesült Királyság alkotmánya.* In: *Grotius,* 2013. http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=JTEQWY

függetlenné vált. A király még aznap kinevezte az immár nem-ideiglenes központi kormányt.

A függetlenség deklarálása (1951. december 24.)

A központi kormány és a következő napokban megalakult tartományi kormányok rögtön munkához láttak. Elrendelték a gyarmati múlt látható örökségének a felszámolását. Tripoliban ledöntötték az ország olasz gyarmatosítása során elesettek impozáns emlékművét, mindenütt „átkeresztelték" főutcákat és tereket.[36] Tripoliban az 1911–1912. évi olasz–török az olasz hadsereget vezénylő, a Pietro Badoglióról elnevezett tengerparti korzót Adrian Pelt ENSZ-megbízott nevére „keresztelték át", aki jól-rosszul a kitűzött határidőre elvezette az országot a függetlenséghez.

Az alkotmány szavaival a „független és szuverén Líbiai" a világ legszegényebb országai közé tartozott. Az egy főre számított nemzeti jövedelem évi 25-35 USD lehetett. Aligha volt alapja azoknak a reményeknek, hogy a függetlenség kikiáltása meghozza a jólétet is. Reálisan arra lehetett számítani, hogy még hosszú utat kell megtenni az ország tényleges függetlenségéig és gazdasági önállóságának a kialakításáig is. Hiszen Líbia területének több mint 90 százaléka teljesen terméketlen sivatag volt, a növénytermesztésre hasznosított föld az olaszok által a gyarmatosítás alatt indított talajjavítási és öntözési programok ellenére sem haladta meg az ország területének egy százalékát, a nomád állattartók is csak az összterület 3-4 százalékán legeltettek. A lakosság 94 százaléka írástudatlan volt, nem voltak iskolák, a líbiai diplomások még húszan sem voltak. A lakosságot népbetegségek gyötörték (a trachoma szembetegség következtében a lakosság mintegy 10 százaléka teljesen elvesztette a látását). A gyermekhalandóság elérte a 40 százalékot.[37] Az ország termelőerői éppen hogy csak a

[36] A líbiai önrendelkezési folyamatot aggodalommal figyelték a líbiai zsidó közösségek, ami – egyéb erőteljesebb késztetések mellett – kivándorlásra ösztönözte tagjaikat. A királyság kikiáltásának idejére a korábbi 36.000 fős líbiai zsidó közösség létszáma 6000-re csökkent. 31.343 líbiai zsidó emigrált Izraelbe. Részletesen lásd DI SILVESTRO 2013.

[37] VANDEWALLE 2007: 84–85., *Libia.* In: *Enciclopedia Italiana.* 21. köt. III. Appendice. 1961. – http://www.treccani.it/enciclopedia/libia_res-23f874c5-87e8-11dc-8e9d-0016357eee51_%28Enciclopedia-Italiana%29/

lakosság életben maradásához voltak elegendőek, az elmaradottság és a szegénység miatt az államgépezetet csak a külföldi támogatással lehetett működtetni. I. Idrisz és királyságának fő segélyezője Nagy-Britannia, az Egyesült Államok, Franciaország volt, de támogatta Olaszország is. A „függetlenség” első években szemlátomást a brit befolyás elsőbbsége érvényesült Líbiában.